

„Bělorus se ponořila do tmy totalitarismu“

Rozhovor s Kryscinou Šyjanok

PETR HLAVÁČEK

„Sovětská minulost je stálou realitou dnešní Bělorusi,“ říká Kryscina Šyjanok, ředitelka Kanceláře demokratických sil Běloruska v České republice. Její vlast svírá nelegitimní a zločinecký režim diktátora Alexandra Lukašenka a zároveň probíhá hybridní okupace země Ruskem. V rozhovoru, který poskytla revue *Paměť a dějiny*, hovoří nejen o aktuálních projevech ruského imperialismu, ale také o běloruském exilu, dědictví sovětského totalitarismu nebo o nové běloruské armádě, která se při obraně proti ruské agresi rodí na Ukrajině.

Kryscina Šyjanok (foto: Kancelář demokratických sil Běloruska v ČR)

Praha byla již za první republiky důležitým centrem běloruského politického a intelektuálního exilu. Je z této tradice něco inspirativní pro vás jako Bělorusy a Bělorusky i dnes?

To je pravda, někdy dokonce používáme výraz „Běloruská Praha“. Tak se jmenuje i mapa, na níž jsou vyznačena místa týkající se běloruských stop v české metropoli. Ze starší doby jde například o spojení Prahy s humanistickým intelektuálem Franciškem Skarynou, který právě tady vydal roku 1517 první tištěnou knihu v ruténštině čili staroběloruštině. Na Olšanských hřbitovech našli ve

20. století poslední odpočinek dva prezidenti Běloruské lidové republiky Pjotra Krečeuski a Vasil Zacharka.¹ Když v lednu 2024 navštívilo Prahu velení běloruského pluku Kastuše Kalinowského,² který nyní bojuje po boku Ukrajinců proti Rusku za nezávislost Ukrajiny a budoucí svobodu Bělorusi (nikoliv Běloruska, jak se v Česku stále ještě nesprávně říká), jeho zástupci se samozřejmě šli poklonit ke hrobům běloruských prezidentů.

Stejně jako zmíněné hroby mají pro nás, Bělorusy a Bělorusky, posvátný význam také Skarynův pomník na Hradčanech a jeho pamětní deska

v Klementinu. Jeden z běloruských „politických pikniků“ v roce 2020, kdy se řešila strategie místní běloruské diaspory vůči Lukašenkem zfalšovaným prezidentským volbám, nebo první setkání zvolené prezidentky Svjatlany Cichanouské s běloruskou komunitou žijící v Česku se konaly právě u Skarynovy sochy.

1 Viz studie Adama Zítka Stopy „Černé kočky“ v Československu: Běloruští nacionalisté v protisovětském odboji v tomto čísle *Paměti a dějin*.

2 Pluk je pojmenován po popraveném národním buditeli Wincentu Konstantynu Kalinowském / Kastuši Kalinowském (1838–1864), který byl jedním z hlavních organizátorů tzv. lednového povstání proti ruské carské vládě, jež se odehrálo v letech 1863–1864.

Jsou to pro nás symboly běloruské sounáležitosti, moudrosti a síly a někdy v nich hledáme i inspiraci. Často řešíme podobné problémy jako běloruští političti exulanti před sto lety a možná bychom měli ve svém přístupu něco změnit. Přesto je pro nás tradice Běloruské lidové republiky pevným základem, na němž je podle mého názoru třeba stavět novou Bělorus, nikoliv na „Bělorusku“ a dědictví Běloruské sovětské socialistické republiky.

Bělorusko čili správněji Bělorus je země, která byla přímou součástí sovětsko-ruského impéria. Jak se Bělorusové po roce 1991 vyrovnávali s totalitární minulostí? Proběhla alespoň částečná dekomunizace a desovětizace?

Sovětská minulost je stálou realitou dnešní Bělorusi. V každém městě dosud stojí Leninova socha, na hlavní třídě v Minsku máme budovu KGB, represivní organizace, která ani nebyla přejmenována. Běloruské studentstvo je nuceno vstupovat do Běloruského celostátního svazu mládeže, což je pokračování tradice komsomolu. Absolventi a absolventky vysokých škol dostávají umístěnky, aby pracovali tam, kam je všemocný stát pošle. Na oficiální úrovni se slaví sovětské svátky a ty skutečně národní, jako například Den svobody 25. března, kdy byla v roce 1918 vyhlášena Běloruská lidová republika, nebo Den nezávislosti 27. července, kdy byla roku 1990 přijata deklarace o státní suverenitě, jsou ignorovány.

Pokračuje sovětizace zeměpisných názvů. Mohu být ovšem hrdá, neboť jsem vyrůstala v Maladzečně, jediném běloruském městě, kde díky tehdejšímu starostovi Henadzi Karpenkovi došlo k nahrazení sovětských uličních názvů běloruskými. A tak například moji rodiče bydlí v ulici Vjaliki Hasciněc, což je krásný běloruský výraz,

Kryscina Šyjanok

Pochází z Běloruska, respektive z Bělorusi, jak sama říká. Vystudovala bohemistiku a bělorusistiku na Běloruské státní univerzitě v Minsku, od roku 2009 žije v České republice, kde pokračovala ve studiu na Ústavu translatoologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zde absolvovala více oborů, a to mezikulturní komunikaci, učitelství češtiny jako cizího jazyka, překladatelství a tlumočnictví.

Působí jako soudní tlumočnice a překladatelka z běloruského a ruského jazyka. Vedle činnosti pro justici se podílela na realizaci integračních projektů, jako jsou například adaptačně-integrační kurzy „Vítejte v České republice“ pro nově příchozí cizince a kurzy „Nový domov“ pro držitele mezinárodní ochrany. V roce 2022 vznikla v Praze Kancelář demokratických sil Běloruska v České republice, jejíž se stala ředitelkou a plní tak úlohu ambasadorky exilové běloruské prezidentky Svjatlany Cichanouské.

který znamená „širokou vozovou cestu“, předtím jsme bydleli v ulici Francišaka Skaryny a ještě dříve v ulici Janka Kupaly, což je klasik běloruské literatury. Karpenka ovšem záhadně zemřel, když se rozhodl ucházet o prezidentskou funkci. A v této souvislosti přemýšlím o tom, že možná ještě větší chybou běloruského národa, než bylo zvolení Alexandra Lukašenka v roce 1994, který se podílí na pokračování sovětizace Bělorusi, bylo to, že nedošlo k rozpuštění KGB jakožto nástroje totalitarismu. I proto se v roce 2020 znovu střídalo v minských Kurapatech, tedy v místě masového hrobu obětí stalinských represí.³

Nyní v době brutální války Ruska proti Ukrajině hovoří ukrajinští intelektuálové o Rusku jako koloniálním impériu. Aktuální válečný konflikt hodnotí jako finální dekolonizační válku. Jak to vidíte vy?

V Bělorusi jsou na vládní úrovni popírány nejen zločiny komunistické hrůzovlády, ale i okupační snahy Moskvy. Dnešní Rusko vnímám jako žalář národů, jimž přeji svobodu. Tendence ruského imperialismu a totalitarismu jsou Lukašenkovým režimem podporovány, a právě proto

si dovolím tvrdit, že Bělorus v dnešní době čelí dvojí okupaci: na jedné straně nelegitimní a zločineckým Lukašenkovým režimem, na druhé straně probíhá hybridní okupace Ruskem, které tomu říká „integrace“.

Pokud se jedná o pojem finální dekolonizační válka, tak nejsem tak optimistická. To, co nyní probíhá, je okupační válka Ruska proti Ukrajině. Stejně okupační války vedlo Rusko dříve proti Moldavsku, Čečensku, Gruzii... Skutečná dekolonizační válka proti ruskému imperialismu a totalitarismu nebyla civilizovaným světem nikdy zahájena. I po okupaci Krymu se pokračovalo v diplomatických a obchodních vztazích s agresivním Ruskem. Evropa zvolila cestu přihlížení zlu místo boje proti němu. Podpora Ukrajiny po 24. únoru 2022 byla a je rozsáhlá, ale má impulzivní povahu, a proto dnes přestává být dostatečná. Přitom Ukrajina denně brání nejen svoje území před Ruskem, ale i Evropu před ruským barbarstvím. Stejně tak chybí evropská strategie pro Bělorus. Zvolená prezidentka Svjatlana Cichanouská⁴ navrhla, aby se začalo pracovat na vstupu Bělorusi do Rady Evropy, což by mohl být první krok na běloruské cestě do Evropské unie.

³ Kurapaty se během Stalinových velkých čistek staly místem hromadných poprav běloruských občanů. Počet obětí je utajován a archivy NKVD jsou v Bělorusku nepřístupné, odhaduje se ale, že jich byly desítky tisíc.

⁴ Svjatlana Cichanouská byla v roce 2020 hlavní opoziční kandidátkou na post běloruského prezidenta. Podle státních úřadů sice ve volbách zvítězil stávající prezident Alexandr Lukašenko, nezávislé průzkumy a některé volební komise ale přisoudily prvenství právě

Vzor nového běloruského pasu, který plánuje vydávat přechodný kabinet pod vedením Svjatlany Cichanouské.

Vpravo: Poklidný pochod proti teroru, který se konal 1. listopadu 2020 v Kurapatech na předměstí Minsku, skončil střelbou gumovými projektily, vodními děly a zábleskovými granáty (foto: Kancelář demokratických sil Běloruska v ČR, Profimedia)

Jakou povahu má podle vás nyníjší Lukašenkův režim? Lze po zmanipulovaných prezidentských volbách z roku 2020 hovořit o posunu od autoritářského režimu k totalitarismu?

Bělorus je dnes svírána diktaturou, jejíž hlavní tvář je Alexandr Lukašenko. Režim je postaven na silovém bloku, v němž minimálně dvě represivní složky mají povahu teroristických organizací, a to KGB a tzv. GUBOPiK, které mají oficiálně stíhat organizovaný zločin a korupci, ale ve skutečnosti jsou nástroji perzekuce a mučení politických oponentů. Existuje k tomu i usnesení Senátu Parlamentu České republiky z 15. února 2023, které „doporučuje vládě ČR, aby uvalila sankce na pracovníky represivních složek KGB a GUBOPiK a s ohledem na jejich metody je prohlásila za organizace podporující terorismus“.⁵ Zákaz činnosti nezávislých médií, likvidace přes 1500 nezávislých

Bělorus, nikoliv Bělorusko

Bělorusko není Rusko, nebylo jím ani v minulosti, natož v současnosti. Proč Američané a Britové začali místo *Republic of Belorussia* používat pojmenování *Republic of Belarus*? Používání druhé varianty doporučuje OSN i Rada Evropy na základě četných běloruských podnětů. V češtině se tradičně vyskytovaly pojmy Bílá Rus či Bělorus, teprve v 50. letech 20. století se prosadilo označení Bělorusko. I my jsme totiž v českém politickém diskursu po roce 1945/1948 přestali z přichylnosti k sovětsko-ruskému impériu rozlišovat dva odlišné zeměpisné (a geopolitické) termíny: *Rus* a *Rusko*.

Pojmem Rus byly ve středověku označovány země evropsko-asijského pomezí, vždy s příslušným adjektivem, jako třeba právě Bílá Rus. Označení *Rossija* čili Rusko se častěji objevuje na přelomu 15. a 16. století, jako oficiální název je roku 1547 zavedl Ivan IV. Hrozný, když přijal titul cara. Roku 1721 se car Petr I. Veliký prohlásil za ruského imperátora (císaře) a stát se začal označovat jako Ruské impérium (*Rossijskaja imperija*). Pojem Rusko reprezentuje ruskou imperiální perspektivu, zatímco názvy jako Bílá Rus, Červená Rus, případně Kyjevská Rus odkazují ke svobodě a nezávislosti zemí východní Evropy, které byly Ruským impériem postupně ovládnuty (tzv. sbírání ruských zemí). V ruské imperiální optice nejsou Ukrajinci a Bělorusové skutečnými národy, nýbrž pouze etnickými skupinami v rámci národa velkoruského. I proto svobodomyšlní Bělorusové trvají na tom, že jejich země není Bělorusko, ale Bělorus (Bělarus), což respektujeme i v tomto rozhovoru, který byl pořízen v lednu 2024.

Cichanouské. Ta byla v březnu 2023 ve své domovině v nepřítomnosti odsouzena kvůli údajné vlastizradě na 15 let vězení, čímž přišla o možnost kandidovat v příštích prezidentských volbách v roce 2025.

5 Stenozáznam z 1. dne 7. schůze Senátu Parlamentu České republiky konané dne 15. 2. 2023, Návrh usnesení Senátu k pokračujícím represím Běloruska proti občanské společnosti – viz senat.cz/xqw/xervlet/psssenat/hlasovani?action=steno&O=14&IS=7152&D=15.02.2023#b24253 (citováno k 2. 2. 2024).

Velitelé běloruského pluku Kastuše Kalinowského, který bojuje na Ukrajině proti Rusku, při návštěvě Prahy v lednu 2024 uctili památku prezidenta Běloruské lidové republiky Pjotry Krečevského na Olšanských hřbitovech (foto: Kancelář demokratických sil Běloruska v ČR)

a někteří politologové hovoří o ruském fašismu, případně „rašismu“. Myslím, že skutečné důvody okupační války Ruska proti Ukrajině dobře vystihuje polský filmový dokument *Wymazać naród* (Vymazat národ, 2023) od Tomasze Grzywaczewského o cílené devastaci ukrajinského kulturního dědictví ruskými ozbrojenými silami. Rusko chce vyhladit ukrajinský národ, a proto můžeme hovořit o tom, že tato válka je genocidní. Stejně tak Rusko vždy chtělo vymýtit i běloruskou identitu. Říká se, že ruský generál Michail Muravjov, který se roku 1863 stal gubernátorem Severozápadního kraje, kam běloruská území po anexi Litevského velkoknížectví spadala, pronesl tato slova: „*Co nedokončil ruský bajonet, to dokončí ruská škola.*“ Ruský imperialismus s totalitárními rysy, to je podstata „rašismu“, na který se ptáte.

organizací, tisíce politických vězňů a vězeňkyň a naprosté bezpráví jsou znaky toho, že se Bělorus ponořila do tmy totalitarismu. Ale snažím si připomínat slova Václava Havla: „*Až to bude nejbližší, tak najednou se to začne obracet k lepšímu.*“

Je Lukašenko ještě autonomním hráčem, anebo se už naplno stal klientem Ruska?

Putin a Lukašenko mají mezi sebou patologický vztah založený na vzájemných manipulacích, vydírání, ponižování a nátlaku. Když se potkávají, pozorujeme přátelské úsměvy, potřásání rukou, objímání, ale jsem si jistá, že nenávidí jeden druhého. Po útoku na Ukrajinu, na kterém se Lukašenkův režim podílel, i když se

běloruské ozbrojené síly do bojů nakonec nezapojily, je tento vztah navíc poskvrněn krví zavražděných Ukrajinců a Ukrajinek. Jako spolupachatelé zločinu proti míru, zločinu agrese a zločinu proti lidskosti se už jeden bez druhého neobejdou. Pokud se budeme bavit o projektu tzv. svazového státu, jehož cílem je sjednocení Ruska a Bělorusi, Lukašenko dlouhá léta zaprodává běloruskou nezávislost Rusku, což má za následek hybridní okupaci naší země. Právě proto běloruské demokratické síly v srpnu 2023 přijaly deklaraci o členství svobodné Bělorusi v EU.

Jak vidíte dnešní Rusko a Putinův režim? Rusko se chová jako agresivní revizionistická mocnost

Jak už jste zmínila výše, na Ukrajině bojuje proti ruské armádě i běloruský pluk Kastuše Kalinowského. Je porážka Ruska klíčem k pádu Lukašenka, ke svobodě a demokracii ve vaší zemi?

Demokratické síly Bělorusi a běloruská občanská společnost jednoznačně stojí na straně Ukrajiny. Dobré jméno pravé Bělorusi a naši národní důstojnost by těžko bylo možné ubránit bez Bělorusů, kteří se rozhodli jít bojovat na straně Ukrajiny. Jsou to naši národní hrdinové. Troufnu si říct, že se na Ukrajině rodí budoucí běloruská armáda. Jako všichni svobodomyšlní Bělorusové přeji Ukrajině co nejrychlejší vítězství, ale nejsem si jista, zda za stávajících objemů pomoci bude Rusko brzy poraženo. Musí na tom ustavičně pracovat celá Evropa, celý

První setkání zvolené prezidentky Svjatlany Cichanouské (vlevo) s běloruskou komunitou žijící v ČR u Skarynova pomníku na pražských Hradčanech 7. června 2021 (foto: Tony Danilov)

civilizovaný svět. Je však pravdou, že i pouhé oslabení Ruska a změna konstelací uvnitř Bělorusi by mohly pro demokratické síly a vojenské jednotky, které aspirují na osvobození Bělorusi, znamenat historickou příležitost, abychom vlastní zemi navrátili svobodu.

Jak funguje běloruský exil? Mohla by být Svjatlana Cichanouská za jistých okolností „běloruský Václav Havel“?

Od prezidentských voleb v roce 2020, které Alexandr Lukašenko prohrál, používáme spojení „demokratické síly“, protože víme, že my, kdo jsme podpořili změnu, tvoříme většinu. V opozici k vlastnímu národu je teď Lukašenkův režim. V čele demokratických sil Bělorusi stojí zvolená prezidentka Svjatlana Cichanouská, která disponuje jistou legitimitou. Máme proto vládu, kterou je Přechodný kabinet, a protoparlament, kterým je Koordinační rada. Bereme prostor Lukašenkovu režimu ve světě. Evropský projekt tzv. Východního partnerství spolupracuje přímo s běloruskou občanskou společností. Při Evropské radě byla vytvořena kontaktní skupina pro záležitosti Bělorusi.

Odpověď na otázku, kdo je „běloruský Václav Havel“, není tak jednoduchá. Myslím si, že má více tváří.

Některé z nich jsou dnes v Lukašenkově vězení. V Bělorusi jsou tisíce politických vězňů a vězeňkyň, z nichž minimálně čtyři při výkonu trestu zemřeli: Vadzim Chraško (1973–2023), Mikalaž Klimovič (1961–2023), Aleš Puškin (1965–2021) a Vitold Ašurak (1970–2020). Zvolená prezidentka Svjatlana Cichanouská již čtvrtý rok dělá vše proto, aby i v Bělorusi pravda a láska zvítězily nad lží a nenávistí.

Kolik Bělorusů a Bělorusek žije v Česku a jak jsou organizováni? Cítíte dostatečnou podporu ze strany Česka a Evropské unie? Co bychom mohli dělat víc?

Řada zemí se rozhodla místo vyslání svého velvyslance do Lukašenkovy Bělorusi jmenovat zvláštního zmocněnce pro Bělorus a vyslat ho do Litvy, kde sídlí Kancelář Svjatlany Cichanouské. V Bruselu, Kyjevě, Tallinnu a Praze působí nyní její zastupci, kteří plní roli „ambasadorů“ svobodné Bělorusi. V Praze tuto funkci vykonávám já. Už 17. listopadu 2022 byla založena Kancelář demokratických sil Běloruska v České republice, na niž se obracejí jak Bělorusové žijící v Česku, kteří se kvůli Lukašenkovu režimu potýkají s nejrůznějšími problémy, tak ti, kteří uprchli z Bělorusi a potřebují pomoc. Víme, že v září 2023 v České republice pobývalo

minimálně 7280 běloruských občanů a občanek. V roce 2020 Lukašenko volilo na oficiálním volebním okrsku v Praze pouze 22 voličů. To znamená, že všichni ostatní jsou potenciálními příjemci pomoci naší kanceláře.

Česká republika podpořila a stále podporuje běloruské demokratické síly. Velmi mne mrzí, že i přes vlastní zkušenost s nacistickou a sovětskou okupací hodilo Česko de facto okupovanou Bělorus do stejného pytle s agresivním Ruskem. Chci věřit tomu, že to bude postupně napraveno a běloruské studentstvo, které bylo hybnou silou revoluce v naší zemi v roce 2020, bude znovu volně studovat na českých vysokých školách. Že příbuzní běloruských azylantů a azylantek si budou moci vyřídit české krátkodobé vízum a v Česku navštívit své blízké, kteří se nemohou vrátit domů. Že mezinárodní překladatelská soutěž Cena Susanny Roth bude znovu počítat s bohemisty a bohemistkami z Bělorusi a že na knižním veletrhu Svět knihy v Praze budou zase vítáni běloruští autoři a autorky.

Co byste vzkázala čtenářům časopisu *Paměť a dějiny*? V letošním roce si připomeneme už 35. výročí pádu berlínského zdi a sametové revoluce.

Pádu berlínského zdi v Německu a sametové revoluci v Československu předcházely roky útrap lidí, kteří čelili zločineckému komunistickému režimu. Naši povinností je nejen ctít památku obětí, ale také nedopustit opakování děsivé minulosti. Proto mým osobním vzkazem je: Nepřehlížejte, co se děje dnes na Ukrajině a v Bělorusi, na osudu těchto zemí záleží budoucnost celé Evropy a svobodného světa. Sláva Ukrajině, ať žije Bělorus!

